

УДК 330.342+658

Яцишин І.Ю.

*аспірант кафедри економіки підприємства
Буковинського державного фінансово-економічного університету***КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ****CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES****АНОТАЦІЯ**

Питання економічної безпеки підприємства набувають актуальності як у науково-дослідницькому, так і в практичному аспекті. Аналізуючи різні роботи науковців, можна відстежити зміну підходів до визначення суті поняття «економічна безпека підприємства». У статті проведено аналіз існуючих наукових підходів до визначення поняття «економічна безпека підприємства», згруповано та систематизовано існуючі визначення в економіці за двома напрямками: на основі досягнення підприємством основних цілей його функціонування та на основі поняття захищеності підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Ключові слова: безпека, загрози, підприємство, економічна безпека підприємства, ефективність діяльності, цілі підприємства.

АННОТАЦИЯ

Вопросы экономической безопасности предприятия приобретают актуальность, как в научно-исследовательском, так и в практическом аспекте. Анализируя различные работы ученых, можно отследить изменение подходов к определению понятия «экономическая безопасность предприятия». В статье проведен анализ существующих научных подходов к определению сути понятия «экономическая безопасность предприятия», сгруппированы и систематизированы существующие определения в экономике по двум направлениям: на основе достижения предприятием основных целей его функционирования и на основе понятия защищенности предприятия от внутренних и внешних угроз.

Ключевые слова: безопасность, угрозы, экономическая безопасность предприятия, цели предприятия, эффективность деятельности.

ANNOTATION

Issues associated with economic security of an enterprise tend to gain in relevance both in terms of science and research and practical application. By analyzing various scientific works, it is possible to detect a shift in the approaches to defining the essence of the term «economic security of an enterprise». The article analyzes the existing scientific approaches to defining the term «economic security of an enterprise», systematizes and classifies the existing economic definitions into two groups: those based on the enterprise's fulfillment of its basic operational goals and those based on the concept of protect ability of the enterprise against internal and external threats.

Keywords: security, threats, enterprise, economic security of an enterprise, efficiency of activity, goals of enterprise.

Постановка проблеми. Дослідженню окремих аспектів забезпечення економічної безпеки підприємства присвячено велику кількість праць науковців. Високо оцінюючи їх вклад у вирішення теоретичних і практичних аспектів щодо забезпечення економічної безпеки, необхідно вказати на необхідність подальшого розвитку теоретико-методологічної бази з даної тематики. Необхідно відзначити, що на сьогодні існує цілий ряд невирішених проблем у цій сфері, зокрема, й дотепер немає єдності щодо трактування і змістового наповнення категорії

«економічна безпека» на різних рівнях ієрархії управління, визначення її структурних та функціональних компонент. Це вказує на необхідність розробки та реалізації відповідних механізмів управління процесом зміцнення економічної безпеки окремих суб'єктів підприємницької діяльності, зокрема на рівні промислових підприємств, в рамках розробки ефективної системи забезпечення безпеки національної економіки в умовах її сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сутності та природи економічної безпеки розпочалося в останні тридцять років минулого століття, коли підприємства зіткнулися з необхідністю урахування ризиків. Економічну безпеку в іноземній літературі називають *economic security of enterprise*. Слід відзначити, що стосовно визначення самого змісту поняття «економічна безпека підприємства» на сучасному етапі існує велика кількість думок. Серед провідних авторів, що займаються проблемами економічної безпеки підприємства, слід виділити: В. Белокурова, М. Бендікова, І. Бланка, Т. Васильціва, С. Владимирова, Л. Гончаренка, К. Горячеву, О. Груніна, С. Груніна, В. Гусева, С. Дубецьку, В. Дьоміна, Г. Жосана, С. Ільяшенка, І. Керницького, К. Коваленка, Г. Козаченка, Л. Корчевську, Т. Кузенка, Б. Кузіна, В. Левченка, Н. Лоханову, О. Ляшенка, С. Меламедова, С. Михайлюка, В. Нагорного, О. Новікову, С. Олейнікова, В. Ортинського, Р. Покотиленка, С. Покропивного, В. Пономарьова, П. Пригунова, О. Радзіну, О. Рудницьку, В. Сенчагова, Т. Соколенка, О. Сосніна, П. Фісуненка, І. Чумарина, І. Шевченка, Л. Шемаєву, С. Шкарлета, В. Шликова, В. Ярочкіна, Н. Яценко та ін.

Виділення раніше невирішених частин загальної проблеми. В економічній літературі немає єдиного визначення поняття «економічна безпека підприємства». Підходи до цього питання різних авторів розходяться і не дозволяють однозначно визначитись з ключовими моментами, що впливають на формування економічної безпеки підприємства.

Мета статті полягає в аналізі визначення поняття економічної безпеки підприємства, яке дається різними авторами, та визначенні сутності цього поняття на сучасному етапі розвитку суспільства, його значущості для підприємств та національної безпеки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом для дослідження процесів функціонування підприємств науковцями дедалі частіше використовується термін «економічна безпека». В управлінні підприємством також наголошується на забезпеченні її як пріоритетного напрямку менеджменту.

Основним змістом безпечного функціонування підприємства є формування засад системи управління підприємством, спрямованої на створення умов для стабільного функціонування та на систематичне задоволення потреби підприємства у безпеці на всіх стадіях його життєвого циклу. Як і будь-яка інша концепція управління, концепція безпечного функціонування оперує власним понятійним апаратом, до складу якого входять «загроза», «криза», «потенціал економічної безпеки», «механізм підвищення рівня економічної безпеки», «ризик» та ін.

В процесі дослідження було виявлено, що сутність поняття «економічна безпека» трактується науковцями неоднозначно. У ряді джерел можна виділити три основні підходи щодо розуміння сутності даного поняття.

При розгляді сутності поняття економічної безпеки до першого напрямку систематизації визначень віднесемо визначення таких науковців: Т. Кузенко [18], Н. Гічової [10], Є. Олейникова [20], О. Груніна [11], В. Воробйова [7], Н. Подлужної [21], В. Мунтіян [19], Р. Дацків [12] та ін. (табл. 1). Основою другого напрямку вивчення існуючих підходів щодо визначення сутності економічної безпеки підприємства є поняття захищеності підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Для будь-якого суб'єкта господарювання з визначеними параметрами конкурентоспроможності, ефективності, стабільності функціонування, прогресивності розвитку та іншими, що відповідають його цілям незалежно від розміру і сфери діяльності, завжди існує загроза негативного впливу, нанесення шкоди із зовні або зсередини підприємства. Якщо підприємство не реагує вчасно на загрози, то їх кількість може підвищуватися і наслідком бездіяльності може бути відсутність досягнення цілей, погіршення результативних показників.

Аналізуючи роботи науковців, можна стверджувати, що в економічній літературі використовуються різноманітні підходи до визначення суті економічної безпеки підприємства, і кожне з них характеризує певні її аспекти.

Так, особливостями підходів до тлумачення економічної безпеки підприємства, що віднесені до першого напрямку, є відповідність економічним поняттям досягнення конкретних цілей підприємства. Автори вважають ефективне використання ресурсів підприємства умовою його функціонування, що забезпечує якнайшвидше наближення підприємства до конкретних цілей. Безперечно, економічна безпека підприємства залежить від ефективного використання ресурсів, але, на нашу думку,

потрібно спиратися на загальне поняття ефективності [15]. Чинниками, що сприяють ефективності, є не тільки заходи щодо ефективного використання ресурсів, а й заходи щодо підвищення результату діяльності підприємства взагалі. Також у визначених дослідженнях немає чіткого пояснення, які саме ресурси характеризують рівень економічної безпеки, не розглядаються корпоративні ресурси, що забезпечують економічну безпеку, не завжди прибічники цього підходу вживають поняття загрози економічній безпеці. Ефективне використання ресурсів взагалі не відбиває сутності економічної безпеки, а є лише засобом її досягнення.

Деякі науковці вважають, що економічна безпека підприємства є основою забезпечення стабільності функціонування підприємства, стійкості і прогресивності розвитку, а це визначальні риси функціонування економіки підприємства [12; 164 21]. Стійкість підприємства – це стан, при якому забезпечується високий результат його функціонування за рахунок швидкого реагування на вплив зовнішнього і внутрішнього середовища. А якщо підприємство не розвивається, то воно втрачає можливість пристосування до мінливого середовища, в якому знаходиться, і піддається впливу зовнішніх і внутрішніх загроз. Ці підходи значно відрізняються за своєю суттю від інших, вони надають визначення у більш ширшому розумінні. В. Белокуров [2], прихильник конкурентного підходу до визначення сутності економічної безпеки підприємства, пропонує вважати наявність конкурентних переваг як економічну безпеку, але сама наявність, без застосування конкурентних переваг в діяльності підприємства, не може гарантувати економічну безпеку.

Щодо особливостей підходів до тлумачення економічної безпеки підприємства, які віднесені до другого напрямку, то вони згруповані на основі об'єктів впливу на економічну безпеку, а саме: зовнішніх та внутрішніх загроз. Науковцями не завжди використовується визначення «загроза» для характеристики впливу на систему безпеки – його замінують «негативний вплив», «небажані зміни», «мінливе середовище» (останнє, на наш погляд, – більш коректне визначення). Деякі науковці вважають вплив внутрішніх загроз незначним, оскільки підприємство має регулювати внутрішні негаразди самостійно, а вплив із зовні допускають різний [5; 17].

Дослідимо підходи до економічної безпеки підприємств енергетичної галузі, для якої здатність протидіяти загрозам може розглядатися і у контексті впливу на економічну безпеку соціально-економічних систем вищого рівня [10]. Енергогенеруючі підприємства становлять основу енергозабезпечення регіонів та країни у цілому, тому їх економічна безпека має особливе значення в економічній безпеці інших підприємств та країни у цілому. Енергогенеруючі підприємства забезпечують енергетичну безпеку інших суб'єктів господарювання, населення, країни у

Таблиця 1

Систематизація підходів до визначення сутності економічної безпеки підприємства

	Визначення поняття «економічна безпека підприємства»	Автори
Досягнення підприємством основних цілей функціонування		
Ефективність використання ресурсів	Найбільш ефективне використання корпоративних ресурсів підприємства, необхідних для виконання цілей бізнесу, яке досягається шляхом запобігання загрозам підприємства і досягнення функціональних цілей економічної безпеки підприємства	Т. Кузенко
	Стан підприємства, що досягається найбільш ефективним використанням ресурсів, які знаходяться в розпорядженні підприємства, в умовах макроекономічних та інших зовнішньогосподарських умов, які визначають наявність, склад та інтенсивність використання цих ресурсів	Н. Гічова
	Стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства тепер і в майбутньому	Є. Олейников
	Такий стан суб'єкта господарювання, в якому він за найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз або непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику	О. Грунин
	Стан ефективного використання його ресурсів та існуючих ринкових можливостей, які дозволяють відвернути внутрішні і зовнішні загрози та забезпечити його тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії	І. Волкова
Стабільність функціонування	Сталість соціально-економічної системи, спроможність її до саморозвитку і взаємодії в умовах глобалізації господарського життя	В. Воробйов
	Це характеристика системи, що самоорганізовується та саморозвивається, стан, за якого економічні параметри дозволяють зберегти основні її властивості: рівновагу і стійкість за мінімізації загроз	Н. Подлужна
	Такий стан юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, при якому забезпечується стабільність його функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток	В. Мунтіян
Стійкість і прогресивність розвитку	Такий стан економічного розвитку суб'єктів господарювання (особи, держави, організації), який забезпечує йому гармонійний розвиток та ефективне використання шансів і усунення загроз оточуючого середовища	Р. Дацків
	Здатність підприємства до ефективного функціонування (тепер) і успішного розвитку (в майбутньому) при найефективнішому використанні ресурсів, що перебувають у розпорядженні підприємства, а також відповідності напрямку розвитку суб'єкта господарювання основним тенденціям зовнішнього середовища	С. Довбня, Н. Гічова
	Це стан об'єкта в системі його зв'язків з точки зору його стійкості (самовиживання) та розвитку в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз, дій непередбачуваних та складно прогнозованих факторів	С. Дубецька
Конкурентоспроможність	Наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства його стратегічним цілям і завданням	В. Белокуров
Стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз		
	Це захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усувати різноваріантні загрози або пристосовуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності	Д. Ковальов, Т. Сухорукова
	Це стан суб'єкта, за якого ймовірність небажаної зміни суб'єкта, майна, яке належить йому і зачіпає його зовнішнє середовище, невелика (менша від певної межі)	Г. Клейнер, В. Тамбовцев, Р. Качалов
	Це захищеність його науково-технічного, технологічного, виробничого і кадрового потенціалу від прямих та непрямих економічних загроз, що пов'язані з неефективною науково-промисловою політикою держави або формуванням несприятливого зовнішнього середовища, та здатність підприємства до відтворення	М. Бендіков
	Це стан захищеності життєво важливих економічних інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх джерел небезпеки	А. Колосова

Джерело: систематизовано автором

цілому і через неї – економічну безпеку зазначених суб'єктів (рис. 1). Як бачимо, високий рівень економічної безпеки підприємств даної галузі зумовлює їх безперебійну роботу, постачання у необхідних об'ємах теплової та електричної енергії населенню та підприємствам інших галузей, забезпечуючи їхню енергетичну безпеку.

Н. Караєва, досліджуючи специфіку ризику в енергетичній галузі, пов'язує його з імовірністю виникнення загроз в умовах невизначеності та суперечності інтересів різних груп суб'єктів і відображає міру їх втрат від порушення надійного режиму електропостачання. Згідно даного підходу, економічна безпека пов'язується з низьким ризиком, але вона передбачає не тільки низьку імовірність виникнення загроз в межах підприємства, але й таке його функціонування, яке б сприяло зменшенню імовірності виникнення загроз у системі вищого рівня, зокрема, у системі енергопостачання регіону та країни.

Другий підхід – конкурентний, у межах якого економічна безпека розглядається у контексті забезпечення підприємством конкурентних переваг та можливості успішного його функціонування на ринку [11; 18; 20]. За такого підходу поняття «економічна безпека» розглядається як здатність підприємства успішно конкурувати на ринку, що передбачає здатність протистояти загрозам та забезпечувати розвиток. Науковці справедливо вказують, що у сучасних умовах головним критерієм економічної безпеки стає конкурентоспроможність, тому що якщо підприємство не може протистояти конкурентам, воно буде поступово втрачати ринок, отримувати все менше ресурсів для свого функціонування та розвитку, що ставить під загрозу саме існування підприємства. Підхід до економічної безпеки як до забезпечення високої конкурентоспроможності передбачає здатність підприємства ефективно протидіяти загрозам, однак такий підхід до даної категорії в умовах стабільності та врегульованості ринку має обмежене застосування.

Третій підхід, за яким економічна безпека визначається як стан підприємства, яке має можливість не лише протидіяти загрозам, але й забезпечувати досягнення певних цілей щодо розвитку при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів [6]. Даний підхід

можна назвати ресурсно-цільовим, оскільки він акцентує увагу не на можливості підприємства протидіяти загрозам (хоча така можливість теж вважається необхідною), але при цьому ще й розвиватись, причому здійснювати це за рахунок найбільш ефективного використання ресурсів.

У рамках даного підходу науковці визначають економічну безпеку підприємства як такий стан суб'єкта господарювання, при якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення чи захисту від існуючих небезпек та загроз чи інших непередбачуваних обставин та в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарського ризику [7]. У даному визначенні присутні два важливих аспекти – критерій забезпечення безпеки та досягнення цілей бізнесу, а також конкретизовано два зовнішні фактори, які зумовлюють виникнення загроз – конкуренцію та ризик. Щоправда, конкуренція та ризик – це фактори, які впливають на діяльність практично всіх підприємств, тому наголошувати на їх дії у визначенні економічної безпеки недоцільно, тому що важко уявити діяльність підприємства в сучасному ринковому середовищі без конкуренції та ризику.

Із позиції управління підприємством більш продуктивним є підхід до визначення економічної безпеки не як до стану, в якому перебуває підприємство, а як до характеристики даного стану, причому ця характеристика має відносний характер. Справедливим буде вважати, що жодне підприємство не може бути абсолютно повністю захищене від усіх можливих загроз, або зможе повністю досягти всіх поставлених цілей за будь-яких несприятливих умов.

За відносністю безпеки можна пов'язати поділ економічної безпеки на види відносно певного часового інтервалу, який здійснюють науковці: поточну безпеку (тобто відсутність явних симптомів банкрутства, економічна стійкість і можливість розвитку), тактичну безпеку (відсутність кризи рентабельності) та стратегічну безпеку (здатність підприємства до подальшого розвитку та успішного функціонування протягом тривалого часу). Поточна безпека полягає у відсутності симптомів кризи ліквідності (фінансової кризи).

Науковцями доведено, що доцільно не розділяти рівні безпеки на поточний, тактичний та стратегічний, а розрізняти тільки поточну економічну безпеку та потенціал економічної безпеки.

Поточна економічна безпека за такого підходу – здатність підприємства забезпечувати своє функціонування у поточному періоді. Якщо вона на високому рівні, то підприємство може повністю забезпечувати своє поточне функціонування. В іншому разі в

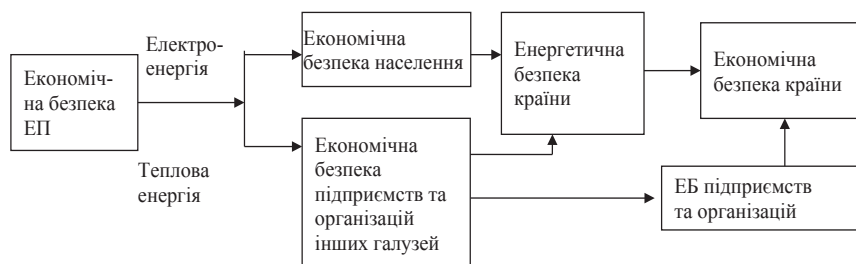

Рис. 1. Роль економічної безпеки енергогенеруючих підприємств в економічній безпеці інших суб'єктів та країни у цілому

Джерело: систематизовано автором

поточному функціонуванні виникають збої, які можуть призвести до згорання діяльності. Відповідно, потенціал економічної безпеки – це рівень можливостей підприємства забезпечувати розвиток у майбутніх періодах у певному діапазоні загроз. Чим ширший діапазон загроз, за якого підприємство може забезпечувати свій розвиток, тим вищий потенціал економічної безпеки.

Висновки. Проведений аналіз підходів науковців щодо визначення сутності поняття економічної безпеки підприємства дозволив зробити висновок, що це поняття складне і багатоваріантне. У статті згруповано та систематизовано існуючі визначення в економіці з позиції досягнення підприємством основних цілей функціонування, а саме: ефективності використання ресурсів, стабільності функціонування, стійкості і прогресивності розвитку; конкурентоспроможності та стану захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз. Відсутність на сьогодні єдиної думки дослідників зумовлює подальше дослідження цієї економічної категорії. На основі результатів дослідження запропоновано уточнене визначення економічної безпеки підприємства з урахуванням основних функціональних цілей підприємства та мінливості внутрішнього і зовнішнього середовища.

Напрямами подальших досліджень в цій області є аналіз проблем сучасного стану економічної безпеки підприємств, дослідження загроз підприємства, складових економічної безпеки, показників та індикаторів стану економічної безпеки, розроблення інформаційно-аналітичного забезпечення системи економічної безпеки.

Здійснене узагальнення поняття «економічна безпека підприємства» дозволяє констатувати, що найбільш адекватно воно розкривається як комплексна відносна характеристика стану підприємства, яка відображає рівень можливостей підприємства розвиватися як у поточному періоді, так і в майбутньому. Така здатність «накопичується» за рахунок дії «механізму підвищення економічної безпеки підприємства» та визначається параметрами зовнішнього середовища. Механізм підвищення економічної безпеки підприємства найбільш доцільно визначити як цілісну систему заходів з боку суб'єктів управління та причинно-наслідкових зв'язків, зумовлених об'єктивними економічними законами та нормативно-правовим полем між рішеннями суб'єктів управління та поточними і майбутніми рівнями економічної безпеки підприємства. Ефективне функціонування цього механізму зумовлює підвищення її рівня, тоді як зниження її рівня вказує на неефективність механізму підвищення економічної безпеки підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Байцим В.Ф. Підприємницька модель антикризового управління підприємством : дис. ... к. е. н. : спец. 08.06.02 / В.Ф. Байцим. – Харків : Харків. держ. екон. ун-т, 2001. – 238 с.
2. Белокуров В. В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия / В.В. Белокуров [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.safetyfactor.ru>.
3. Бендиков М. Экономическая безопасность наукоёмких производств / М. Бендиков // Вопросы экономики. – 1999. – № 9. – С. 9.
4. Васильців Т. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : [монографія] / Т. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.
5. Віннічук Ю. Домінування Ріната Ахметова: енергетика / Ю. Віннічук // Економічна правда. – 24.01.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.epravda.com.ua/publications/2012/01/24/313809/view_print/.
6. Волкова И. О. Экономика предприятия : учебник / И.О. Волкова ; 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 620 с.
7. Воробьев В.М. Проблемы экономической безопасности в странах рыночной трансформации / В.М. Воробьев // Вісник Харківського державного університету. Економічна серія. – 1999. – № 34–36. – С. 162–166.
8. Габети А.В. Теоретические основы обеспечения экономической безопасности малых и средних предприятий / А.В. Габети // Известия Санкт-Петербург. ун-та экономики и финансов. – 2010. – № 5. – С. 100–103.
9. Гапоненко В.Ф. Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы / [В.Ф. Гапоненко, А.Л. Беспалько, А.С. Власков]. – М. : Ось-89, 2007. – 208 с.
10. Гічова Н.Ю. Діагностика та підвищення економічної безпеки підприємства : дис. ... к. е. н. : спец. 08.00.04 / Н.Ю. Гічова. – Дніпропетровськ, 2010. – 190 с.
11. Грунин О.А. Экономическая безопасность организаций : [учеб. пособ.] / О.А. Грунин, С.О. Грунин. – СПб., 2002. – 256 с.
12. Дацків Р.М. Економічна безпека у глобальному вимірі / Р.М. Дацків // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7(37). – С. 143–153.
13. Довбня С.Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічова // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 24–29.
14. Камишнікова Е.В. Методи оцінювання економічної безпеки промислових підприємств : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.00.04 / Е.В. Камишнікова ; Приазов. держ. техн. ун-т. – Маріуполь, 2010. – 20 с.
15. Клейнер Г.Б. Предприятие в нестабильной среде: риски, стратегия, безопасность / [Г.Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев, Р.М. Качалов]. – М. : Экономика, 1997. – 288 с.
16. Ковальов Д. Економічна безпека підприємства / Д. Ковальов, Т. Сухорукова // Економіка України. – 1998. – № 10. – С. 48–52.
17. Колосов А.В. Экономическая безопасность хозяйственных систем / А.В. Колосов. – М. : РАГС, 2001. – 512 с.
18. Кузенко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємств в умовах ринкової економіки : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.06.01 «Економіка підприємства і організація виробництва» / Т.Б. Кузенко. – К., 2004. – 18 с.
19. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. – К. : Квіц, 1999. – 464 с.
20. Олейников Е.А. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) / Е.А. Олейников. – М. : Интел-Синтез, 1997. – 288 с.
21. Подлужна Н.О. Організація управління економічною безпекою підприємства : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.06.01 / Н.О. Подлужна ; НАНУ ; Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2003. – 20 с.